

PAMĚŤ TOUHY A UTRPENÍ

Oksana Vasjakinová: Rána
Z ruštiny přeložila Alena Machoninová
Maraton, Praha 2023, 248 s.

Pavel Horký

Ruská básnířka Oksana Vasjakinová (1989) se rozhodla věnovat také próze. Výsledkem je románová trilogie věnovaná tragickým osudům jejich rodičů a blízkých. Zahnuje díla *Rána* (2021), *Step* (2022) a *Růže* (2023). Spisovatelčin prozaický debut vydalo nakladatelství Maraton ve velmi čtivém překladu Aleny Machoninové, která rovněž napsala rozsáhlý doslov, příznačně nazvaný „Jak psát o smrti a lásce“.

Autobiograficky koncipovaná *Rána* nastoluje tři dominantní témata – umírání vypravěččiny matky, dlouhou cestu vypravěčky s matčíným popelem na rodnou Sibiř a milostný život protagonistky, jež zde reflektuje své homosexuální vztahy. Pokud vyjdeme z titulu románu, autorčina zpověď může být

označena za ohledávání ran, které se, jak se v průběhu četby zdá, střídavě jítří a zaceľují. Ránu největší způsobí matčina rakovina. Motiv zákeřné nemoci zvýznamňuje kategorii času. Demonstrovat to lze na jedné ze vzpomínek, v níž se vypravěčka vrací do bytu, kde umírá její matka: „*Měla jsem naléhavý pocit, že každá minuta s ní je drahá, že každá minuta je možnost něco říct, něco od ní uslyšet, jednoduše být poblíž s city na dlani. Každá nadcházející minuta se zdála nesmírně cenná a důležitá. Ale každá minuta přinášela frustraci, nic kromě umírání se během ní nedělo.*“ (s. 48)

Protagonistka si svou matku nijak neidealizuje. Píše o jejím chladu; lásku dovedla dát mužům, ale nikoliv dceři. Připadala si svou matkou opuštěna za jejího života, paradoxně ji v sobě dcera více cítí po její smrti, jako kdyby se máma dívala na svět skrze ni. Symbol neustálého spojení mezi nimi představuje zbytek pupeční šňůry v dceřině pupíku, „*maličký suchárek*“ (s. 218). Ani umírání a smrt nejsou zjemňovány, vypravěčka vnímá užívané eufemismy, jako jsou „*každý případ*“ či „*odchod*“ (s. 28), nicméně sama jich neužívá; mámin blízcí se konec pocítuje a popisuje v celé jeho tíživosti, akcentuje tělesnost. Důležitým motivem je deprimující roční čekání na smrt, evokující bezmoc, nemožnost zvrátit zoufalou situaci.

Smrt v románu Oksany Vasjakinové je pojednána nejen v rozměru časovém, nýbrž i v prostorovém. V následující citaci rovněž s femininním aspektem: „*Žena je neoddělitelná od prostoru. Když dohasíná žena, její byt uvadá.*“ (s. 128) Často je zmiňován nedostatek místa, a to jak v bytě, kde pobývá matka, tak i v bytech, v nichž žije protagonistka se svými přítelkyněmi. Tato skutečnost bývá vnímána jako tísnivá. Výjimkou není ani situace, kdy vypravěčka spí s umírající mámou na jednom gauči; útešný pocit blízkosti je zmařen paralyzujícím pocitem nemoty. Do kontrastu ke stísněnosti je postavena rozlehlost sibiřské tajgy, jež je tak obrovská, že ji nelze pojmut vědomím, smysly ani srdcem.

Cesta s matčíným popelem má na jedné straně katarzní účinek, na straně druhé obnažuje mnohdy absurdní byrokratismus, v jehož poutech se člověk stává pouhou bezvýznamnou položkou na seznamu. Putování s urnou vede po ose Volgograd – Moskva – Novosibirsk – Irkutsk – Ust-Ilimsk. Dlouhá pouť vypravěčce vyplňuje určité prázdno, které po úmrtí matky v jejím životě vzniklo. Pohyb roz-

lehlým prostorem dává protagonistce dostatek času na to, aby uvažovala o úzce osobních záležitostech i navázala dialog se spisovatelkami reflektujícími podobnou problematiku jako ona.

Vasjakinová odkazuje k eseji Anny Barkovové *Čas nalézáný* a nezesiluje tím pouze temporální akcent svého románu, nýbrž dotýká se také fenoménu paměti; dle názoru autobiografické hrdinky „*paměť a zacházení s osobní pamětí jsou důležitými nástroji v ženském psaní*“ (s. 55). Podle Barkovové schopnost pamatovat si znamená znovulaznat a vracet si čas a své tělo „*a znovu a znovu sebe samu formulovat*“ (tamtéž). Výraznou stopu v románu *Rána* zanechává esej Héléne Cixousové *Smích medúzy*, v němž je vytyčena souvislost ženského psaní a ženské sexuality. Vypravěčka si není jista, zda ji něco opravňuje k psaní a osobní povědi, o čemž přemítá v kontextu své homosexuální orientace. V této spojitosti zmiňuje Monique Wittigovou, jež „*píše o lesbách jako o uprchlicích z vlastní třídy*“ (s. 170). Do textu Vasjakinová vkládá některé své zápisky, eseje a básnické skladby, z nichž se jeví jako nejpůsobivější a vzhledem k ústřednímu tématu nejpříznačnější *Óda na smrt*, rozměrný text nemilosrdně, místy až naturalisticky evokující trauma matčina umírání a následné identifikace těla.

Protagonistka také často přemýšlí o psaní své prózy. Práce na knize pro ni znamená kročení času, který se jí zmocňuje. Nechce, aby v textu zněla pouze její konfese; ráda by dala hlas i umírající mámě, uvědomuje si však, jak obtížné je tento záměr uskutečnit. Možnost promlouvat hlasem své matky považuje za etické dilema; hovořit za někoho, být sebevíc blízkého, totiž znamená dotyčného ovládnout, získat nad ním bezvýhradnou kontrolu. Psaní o matčině utrpení a smrti je motivováno snahou vylíčit bolestnou zkušenost a ovlivněno i jistou samolibostí vypravěčky: „*[...] je v tom i kapka ješitnosti: žít dál znamená mít kontrolu nad vlastním tělem. Nad těly mrtvých blízkých. Nakonec si přivlastňuju to, co mi patřilo, ale co mi nebylo dostupné, než zemřela – její tělo.*“ (s. 145) Psáním autobiografická hrdinka nasvědčuje nezřetelně věci, jež následně vystupují z temnoty a nabývají významu.

Tematizace hrdičina milostného života by při povrchním čtení mohla naznačovat, že se autorka rozhodla tragickou linku románu vyvážit útěšnou silou lásky, leč tento cit a feno-

mén protagonistce rovněž přináší mnohá traumata. Jednu z příčin představuje skutečnost, že pro lesbický způsob života jí v převážně heterosexuální společnosti chybělo více předobrazů. Uvědomuje si řadu chyb, jež v soužití se svými partnerkami udělala. Vyznává se ze svého zalíbení v maskulinních, nakrátko ostříhaných ženách a zpochybňuje tradovanou představu toho, jak feminita patří ženám a maskulinita mužům. Vylíčení emocionálních stavů i sexuálního prožívání fascinuje senzitivitou, s níž vypravěčka nuancuje rozdílnou zkušenost, která jí psychicky i fyzicky formovala. Okouzlení ženským tělem a erotická touha jsou vyjádřeny ve své intenzitě a jemnosti zároveň; hrdičina konfese není exhibicionistická, vyhýbá se prvoplánové obscennosti.

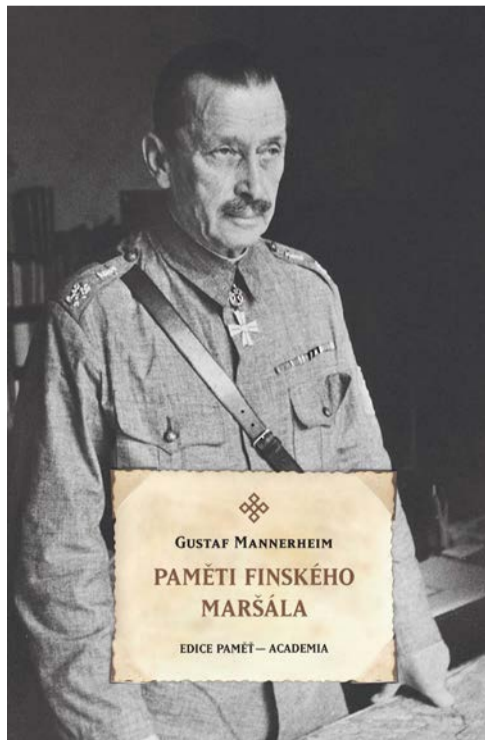
Alena Machoninová v doslovu upozorňuje na rozdílný kontext vzniku románu na konci jara 2021 a údobí dokončování českého překladu: „*Prozaický debut mladé úspěšné básnířky a feministky se v roce svého vydání stal jednou z nepřehlédnutelných literárních událostí – zvítězil hned ve dvou kategoriích ceny NOS (Nová slovesnost) a dostal se do užšího výběru děl nominovaných na hlavní ruské ocenění v oblasti prózy Bolšaja kniha (Velká kniha). Nyní figuruje na docela jiném seznamu – na seznamu knih určených k likvidaci. Ten podle zpráv na sociálních sítích i v nezávislých exilových médiích dostaly moskevské knihovny dva týdny poté, co 5. prosince 2022 v Ruské federaci vstoupil v platnost zákon o úplném zákazu propagandy netradičních sexuálních vztahů [...]*“ (s. 227). Machoninová pochopitelně zmiňuje souvislost uvedeného zákona s válkou proti Ukrajině, kterou Rusko rozpoutalo koncem února 2022 a kterou agresivní režim, „*byť jinými prostředky, vede i proti všem svobodomyšlným lidem uvnitř Ruska*“ (s. 228).

Těžko předpokládat, že by v období zostřování expanzivního putinismu býval mohl existovat jiný scénář. Takto se vynikající román Oksany Vasjakinové stává jedním z příkladů umlčování svobodného umění, s nímž má bohaté zkušenosti také střeoevropská literatura, do jejíhož kontextu patříme. Nyní máme však štěstí, že si díky nakladatelství Maraton a Aleně Machoninové můžeme přečíst skvostně napsanou *Ránu* ve výborném českém překladu. Pokud by u nás vyšly i další dva svazky trilogie mladé ruské spisovatelky, byla by to událost, z níž bych měl velkou radost. ■

MEMOÁRY FINSKÉHO PREZIDENTA, VOJEVŮDCE I ŠLECHTICE V JEDNÉ OSOBE

Carl Gustav Emil Mannerheim: Paměti finského maršála
Z finštiny přeložil Michal Švec
Academia, Praha 2022, 496 s.

Marika Kimatraiová

Paměti z pera význačných osobností či memoáry zprostředkované jejich životopisci se mezi čtenáři dlouhodobě těší velké oblibě. Nakladatelství Academia vydalo v tomto ohledu záslužný knižní počín – *Paměti finského mar-*

šála, v němž vzpomíná, bilancuje a rekapituluje jedna z nejvýraznějších postav nejen finské, ale též evropské historie první poloviny dvacátého století – Carl Gustav Emil Mannerheim (1867–1951). Titul z finského originálu *Suomen Marsalkan muistelmät I–II, kansanpainos* (*Paměti finského maršála I–II, lidové vydání*), jež vyšel v roce 2004 v nakladatelství Otava (podle prvního vydání z roku 1954) – s přihlídnutím ke švédskojazyčné verzi – do češtiny mistrně převodl Michal Švec. Tento překladatel s vysokou erudicí opět nezklamal a svým umem znovu přispěl k rozšíření naší knižnice o další významné dílo finské provenience.

Carl Gustav Emil Mannerheim, důstojník carské armády, finský maršál, regent a v pořadí šestá hlava Finské republiky v letech 1944–1946, začal sepsávat své bohaté paměti až po abdikaci a s již podlomným zdravím; většina textu vznikla ve švýcarském sanatoriu Valmont v Montreaux. Zdravotní stav téměř osmdesátiletého barona se zhoršoval, takže části politických vzpomínek zaznamenávali jeho kolegové a přátelé. Maršál Mannerheim, jež je řazen mezi nejschopnější vojevůdce a strategy minulého století, prohrál svoji největší bitvu v lednu roku 1951 v Lausanne a jeho nedokončené memoáry, které však ještě stihl přečíst, byly vydány až posmrtně.

Domnívám se, že recenzovaná kniha by mohla být pro čtenáře *Tvaru* zajímavá jednak svým literárním žánrem (tj. memoáry), jednak jako historický pramen, na jehož základě lze do jisté míry interpretovat literární díla, jež se zabývají finskou válečnou tematikou. Látka druhé světové války začala znovu ožít v tvorbě mladé a střední generace finských autorů, kteří v ní zároveň detabuizují fakta a postoje, které dříve nebylo žádoucí v literatuře traktovat; např. sympatie Finska k hitlerovskému Německu a nacistické ideologii, zajatecké a internační tábory zřízené v Lapon-

sku, zvěrstva odehrávající se během tzv. laponské války (1944–1945) aj.

Mnohá z těchto děl reflektující kruté události válečných let jsou známá díky skvělým překladům též u nás. Za zmínku stojí kupříkladu bestseller finské spisovatelky Katji Kettuové (1978) *Porodní bába* (*Kättilö*, 2011), který v roce 2015 vyšel v nakladatelství Argo, nejnovější román finské prozaičky, dramaticky a výtvarnice Rosy Liksomové (1958) *Řeka* (*Väylä*, 2021), jež loni na českou knižní scénu uvedlo nakladatelství Pistorius & Olšanská, či historický příběh od téže autorky – *Everstina* (2017), který pod názvem *Paní Plukovníková* vydala roku 2019 kniha Zlín. Spisovatelka a historička Petra Rautiainenová (1988) přispěla románem *Popel a sníh* (*Tuhkaan piirretty maa*, 2020), který českému čtenáři zprostředkovalo o dva roky později nakladatelství Paseka.

Knihu *Paměti maršála Mannerheima* uvozuje zdařile vypracovaný nástin historicko-politických událostí, sahající až do poloviny dvacátého století, jehož autorem je historik Tomáš Masař. Kapitola nese název „Finské dějiny na pozadí životních osudů C. G. E. Mannerheima a jeho rodiny“, a čtenář se tak na bázi historikova zasvěceného výkladu mj. seznamuje s okolnostmi, za nichž se po staletí utvářely a formovaly vztahy Finů s jejich západním a východním sousedem. Po letech útlaku získalo Finsko roku 1917 nezávislost, avšak záhy vypukla v zemi občanská válka, která rozdělila finský lid do dvou skupin; došlo k vytvoření konzervativních bílých a levicových rudých gard. Byl to právě vrchní velitel finské armády Mannerheim, kdo sehrál při vzniku samostatného finského státu jednu z nejzásadnějších rolí a v bratrovražedné občanské válce, jež se ve Finsku rozpoutala v lednu 1918, zvítězily po pěti měsících tvrdých bojů Mannerheimovy „bílé“ oddíly. Tato – mannerheimovskou terminologií – „osvobozenká válka“ (fin. *vapausota*) si

vyžádala tisíce obětí na životech a svými nedozírnými důsledky se na dlouhá léta neblaze podepsala na duši finské společnosti.

Na stránkách recenzovaného titulu se tak po mnoha letech konečně i český čtenář dočítá, jakým prizmatem tuto etapu finských dějin nahlíží jeden z jejích klíčových aktérů. Jako těžiště Mannerheimových pamětí bych označila ozbrojené konflikty v kontextu druhé světové války. Historik Tomáš Masař vysvětluje: „*V prvních dvou dekádách se na českém knižním trhu začínají stále více objevovat i publikace věnované méně významným frontám a operacím, které byly po dlouhou dobu ve stínu velkých bitev na západní či východní frontě. Mezi takové pak patří i válečný konflikt mezi Finskem a SSSR, který se tradičně dělí na zimní (1939–1940) a pokračovací válku (1941–1944). [...] Zvláště tematika zimní války, ať už je na ni nahlíženo uceleně, nebo skrze jednotlivé osoby či vojenské složky, se v posledních letech stala mezi českými čtenáři poměrně populární. Z tohoto pohledu mohou Mannerheimovy paměti přinést mnoho nových informací týkajících se nejen finské přípravy, resp. jejího nedostatku, na tento konflikt, ale i maršálova osobního vnímání evropské a celosvětové situace, na jejímž pozadí se konflikt odehrál.*“ V souvislosti se světovou válkou ještě na pomyslné válečné ose doplním zmiňovanou válku laponskou, označovanou též jako „lživou“ (1944–1945), která vyplynula z okolností války pokračovací, kdy se Finsko mj. muselo Sovětskému svazu zavázat, že vykáže Němce z Laponska.

Titul *Paměti finského maršála* je vystaven na devíti nosných pilířích – v podobě devíti hutných kapitol. Čtenář není ochuzen ani o autorovu předmluvu k původnímu vydání paměti, ani o kapitolu „Ediční zásahy, lidového vydání paměti finského maršála“, jež následují po historickém „entrée“ doktora Masaře. Knihu uzavírá vojevůdčovo zamýšlení v kapitole „Slovo